

לפרשת בראשית – תשע"ב

"ואתה תמשול בו"

יסכה רוטנברג

1. וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. ואל קין ואל מנחתו לא שעה, ויחר לקין מאוד ויפלו פניו" (בראשית ד, ד – ה). סתמה התורה, ולא פרשה מדוע הקב"ה החליט שלא לשעות אל קין ואל מנחתו.

מפרשים רבים ניסו לעמוד על הסיבות לדבר. הרב סבתו בספרו, אהבת תורה, כותב כי אל לנו לתהות אחר טעמים אלו, "התורה כיסתה ואני נגלה"? הטעם בעטיו בחרה התורה שלא לגלות את הסיבות לדחיית קורבנו של קין, הוא שהלקח החשוב באמת מפרשה זו, אינו מדוע הקב"ה החליט שלא לקבל את מנחתו של קין, אלא תגובתו של קין לכך שה' אינו מקבל את קורבנו. תגובה זו, והדרך בה בחר לנהוג מעת שנדחתה מנחתו, הם הדברים אותם ביקשה התורה ללמדנו בפרשה זו.

2. ומה עשה קין? התורה כותבת. "ויחר לקין מאוד ויפלו פניו".

קין אינו עושה חשבון נפש, הוא אינו בוחן במה שגה, אינו בודק מה עליו לתקן. הוא כועס. והקב"ה פונה אליו ושואל: "ויאמר ה' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך. הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ, ואלו תשוקתו ואתה תמשול בו" (שם, פסוקים ו' – ז'). הקב"ה אינו מניח את קין לשקוע בכעסו, להיפך, הוא פונה אליו ואומר לו שאין סיבה לחרון האף ולנפילת הפנים, בידו הכוח לשנות והיכולת לתקן את מעשיו: אם יטיב דרכיו, "שאת", הקב"ה יישא פניו, ואם לא, "לפתח חטאת רובץ". אך אפילו החטא אינו סוף פסוק, בכוחו של האדם למשול בחטא, היינו ביצר הרע, לנתבו, ולא להיכנע לו.

מעשה קין נבחן ביכולתו להתגבר על כך שקורבנו נדחה, ולהגיב כנדרש.

3. אך קין בוחר לנהוג אחרת "ויאמר קין אל הבל אחיו, ויהי בהיותם בשדה, ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגו" (שם, פסוק ח'). תגובתו של קין לכך שהקב"ה לא שעה אל מנחתו איומה. רצח. וכך התגובה הופכת להיות משמעותית לאין ערוך מהאירוע עצמו, דחיית הקורבן, התגובה הופכת להיות היא עצמה האירוע הממשי.

אכן, לא אחת, התגובה למעשה, מגמדת את המעשה, והופכת חשובה מהמעשה עצמו. ונצביע על שלושה מישורים אפשריים.

4. המישור האחד, הוא מישור המעשים. התורה לא פרטה מדוע הקב"ה החליט לבחור במנחתו של הבל ולא במנחתו של קין. אך גם אם אנו איננו יודעים מה הסיבה לדבר, ניתן להניח שקין עצמו ידע במה עוול. בידו, איפוא, לעשות דין וחשבון, להפיק לקחים, לתקן את דרכיו ולהיטיב מעשיו. אך הוא בוחר לנהוג אחרת.

זה עתה קראנו את פרשת יונה. אנשי נינוה הם דוגמא הפוכה, לאנשים שעוולו עד כי רעתם הגיעה השמימה והקב"ה מחליט שאין תקנה זולת להרוס את העיר. אנשי העיר שומעים על

הגורל הממתין להם, והם קוראים צום, לובשים שק, שבים מדרכם הרעה, חוזרים בתשובה ומשנים את רוע הגזירה.

לא כך נהג קין. במקום לקבל אחריות על מעשיו ולשנותם הוא מאשים את האחר, את הבל אחיו, וקם להורגו.

5. מישור נוסף הוא מישור הרגש. קין כועס, פניו נופלים, הוא מקנא באחיו. קנאתו מעבירה אותו על דעתו. החטא שחטא או הקלקול שקלקל ושבעטיים לא נתקבל קורבנו, נעשו. גם תגובתו של הקב"ה היא עובדה מוגמרת. שניים אלו אין בידי קין לשנות. אך בידו לשלוט בתחושותיו וברגשותיו ביחס לכך, ועל ידי כך לנתב תגובתו. במקום לכעוס ולרגוז הוא יכול להתחרט ולהפיק לקחים. במקום לקנא לאחיו הוא יכול ללמוד ממנו. אך קין אינו שולט ברגשותיו. רגשותיו הם שמוליכים אותו.

והיו גם אחים שנהגו אחרת. משה נבחר להנהיג את ישראל, ואחיו אהרון צריך היה לסייע בידו. כאשר משה מנסה להתחמק מהשליחות שהוטלה עליו, הקב"ה מאיץ בו ומבטיחו כי לא די שאהרון אחיו לא יקנא בו, אלא להיפך, הוא ישמח בליבו (שמות, ד, יד), שמחת אמת.

אך קין מקנא בהבל אחיו. וקנאה זו מובילה אותו אל סופו.

6. בידנו להחליט כיצד לנהוג במעשינו שלנו. מחובתנו לשלוט ברגשותינו. אך בכך לא די. דומה שמרבית האירועים המתרגשים על האדם, הם אינם פועל יוצא של מעשיו והחלטותיו שלו, אלא הם תוצאת החלטותיהם ומעשיהם של אחרים. פעמים רבות אין בידנו לשנותם. אך יש בידנו להחליט כיצד לנהוג בהם וכיצד להגיב לאירועים שנכפו עלינו. וזה הרובד הנוסף שניתן ללמוד מפרשה זו.

אין לו לאדם היכולת להחליט אם אירוע מסוים יקרה, אך יש לו היכולת ועל כן גם החובה, להחליט כיצד לנהוג וכיצד להגיב לאירוע שקרה. קין הביא קורבן. קורבנו נדחה. הוא יכול היה להפיק לקחים ולשלוט בגורלו, אך הוא נכנע לחטא. וכך בשל תגובתו, הרצח, לא בשל מעשיו הראשונים, הקורבן, הוא הופך להיות נע ונד בארץ.

7. הקב"ה מנסה להעמיד את קין, מבעוד מועד, על צומת הדרכים בה הוא מצוי, על הסכנה האורבת בפתח, ועל משמעות החטא. הוא גם מעמידו על יכולת הבחירה שניתנה בידו, ועל האחריות הנלווית לבחירה שיעשה, "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע... ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך..." (דברים ל טו - יט).

כותב הרב שמשון רפאל הירש. אל לו לאדם למעט בהערכת כוח היצר, היצר כוח רב לו ויש לאל ידו לשלוט באדם. "לפתח חטאת רובץ", החטא רובץ מחוץ לבית, בפתח, מעצמו לא ייכנס הביתה. אך משעה שפתחת בפניו את הדלת והזמנת אותו פנימה, הוא עלול לעשות בביתך כבתוך שלו, ולהיות אדון עליך. כל עוד לא תתגרה בו, הוא ירבוץ בשקט בפתח הבית.

יתרה מזאת. תכליתו של האדם אינה לבטל את היצר, אלא לשלוט בו ולהנהיגו "ואתה תמשול בו". כאשר האדם שולט ביצר ולא נכנע לו, הוא משיג את ייעודו כאדם. אין לך תכונה אנושית שהיא טובה או רעה כשלעצמה, הכל תלוי בדרך בה האדם בוחר לנצל את התכונה שניתנה לו. אילו הטוב היה טוב תמיד והרע היה רע לעולם, היתה בטלה מעלתו של האדם. דווקא היכולת לבחור בטוב ולנתב נכונה את הדברים, הם המאפיינים את האדם. והשלטון על היצר והבחירה בטוב, מעלים את מדרגתו של האדם.